

<https://doi.org/10.15407/uhj2026.04.081>

УДК 94(438:477.82)“1921/1939”:272-67

Юрій КРАМАР

доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії,
Волинський національний університет імені Лесі Українки (Луцьк, Україна)
Kramar.Yuriy@vnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-5711-3634>

Олександр ФЕДЧУК

кандидат історичних наук, докторант,
Волинський національний університет імені Лесі Українки (Луцьк, Україна),
проректор з наукової роботи Волинської духовної семінарії
ol_fedchuk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-8494-9066>

ПОЛІТИКА ВЛАДИ ЩОДО КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ СХІДНОГО ОБРЯДУ В МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ (НА МАТЕРІАЛАХ ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА)

Мета статті — з'ясувати особливості державної політики щодо католицької церкви східного обряду в міжвоєнній Польщі. **Методологія** дослідження ґрунтується на використанні загальнонаукових (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) та спеціально-історичних (проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, історико-генетичний) методів дослідження. **Наукова новизна** полягає у спробі комплексного аналізу політики влади II Речіпосполитої щодо неоунійного руху на території Волинського воєводства. Використані в дослідженні архівні матеріали дозволяють реконструювати механізм взаємодії влади (центральної та місцевої), Римо-католицької церкви та неоунійних структур на регіональному рівні. **Висновки.** Дослідженню неоунійного руху в міжвоєнній Польщі присвячено окремі праці вітчизняних і польських науковців. Маловивченою залишається проблема взаємин польської влади й

Цитування: Крамар Ю., Федчук О. Політика влади щодо католицької церкви східного обряду в міжвоєнній Польщі (на матеріалах Волинського воєводства). *Український історичний журнал*. 2026. № 4 (589). С. 81—97. <https://doi.org/10.15407/uhj2026.04.081>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2026. № 4 (589)

Римо-католицької церкви в питанні поширення неоунії на території окремих східних воєводств. Одним із напрямів діяльності Римо-католицької церкви в міжвоєнний період стало запровадження серед православних вірян східних регіонів держави «нової унії» у формі католицизму східного обряду. Ставлення влади до неоунії, зокрема у Волинському воєводстві, не було однозначним і нерідко мало варіативний характер. З одного боку, влада сприяла діяльності неоунійної церкви, розглядаючи її як один з інструментів інтеграційної політики на східних землях, а з іншого — стримувала активність руху в регіонах, де наприкінці 1920-х рр. спостерігалось загострення взаємин між українцями та поляками на етнічному та соціальному ґрунті, зокрема на Волині. Політика влади щодо неоунійного руху залежала й від зміни політичної ситуації в державі. Так, у період урядування волинського воєводи Г. Юзевського, котрий реалізовував політику польсько-українського зближення на Волині, неоунійний рух розглядався як деструктивний фактор, що вів до загострення міжконфесійного протистояння на території краю, погіршення безпекової ситуації на східних кордонах держави. Неоунія в міжвоєнний період не користувалася широкою підтримкою населення Волинського воєводства й залишалася переважно локальним явищем. Перспективними напрямками подальших наукових досліджень проблеми є поглиблене вивчення локальних особливостей неоунійного руху на рівні окремих повітів, парафій і конкретних громад, дослідження соціальної бази прихильників і противників неоунії, порівняльний аналіз аналогічних релігійних процесів у сусідніх з Волинським воєводствах Польщі.

Ключові слова: *Польська держава, конфесійна політика, Римо-католицька церква, неоунія, Волинське воєводство, воєвода.*

У конфесійній політиці польського уряду на теренах східних воєводств у 1920—1930-х рр. важлива роль відводилася Римо-католицькій церкві. Упродовж усього міжвоєнного періоду польський державний апарат цілеспрямовано підтримував пріоритетну роль саме цієї конфесії. Адже більшість мешканців західноукраїнських земель, що увійшли до складу відродженої Польської держави, не були католиками. Наприклад, на Волині понад 70 % населення складали православні. У галицьких воєводствах переважали греко-католики. Отже, одним із головних завдань влади була не лише якнайшвидша політична інтеграція східних теренів до складу Польщі, а й досягнення віросповідної єдності в державі шляхом навернення якнайбільшої кількості вірян різних конфесій у католицьку віру. Одним з інструментів цієї політики мав стати т. зв. неоунійний рух, започаткований Римо-католицькою церквою на сході країни на початку 1920-х рр.

Проблематика діяльності Римо-католицької церкви на Волині в міжвоєнний період залишається малодослідженою сторінкою в новітній історії краю. Серед загальних праць, присвячених історії цієї та інших конфесій на теренах України, відзначимо десятитомну «Історію релігії в Україні» за редакцією А. Колодного [1]. Історія Римо-католицької церкви в Польщі в міжвоєнний період представлена в роботах польських дослідників Л. Попека [2], Є. Клочовського [3], М. Мруза [4], З. Желінського [5] та ін. Проблеми взаємин польської влади й Римо-католицької церкви в питанні поширення неоунії у східних воєводствах Польщі порушували у своїх розвідках Ю. Крамар [6], Р. Скакун [7], Н. Стоколос [8], О. Федчук [9], М. Папежинська-Турек [10], Ф. Жеменюк [11], Я. Шчепаняк [12], В. Слешинський [13], А. Тломацький [14]. Проте вказані автори наголошували передовсім на діяльності

органів центральної влади, менше уваги приділяючи ролі воєводських і повітових адміністрацій в реалізації конфесійної політики влади на місцях. Тож у пропонуваній статті автори прагнуть з'ясувати позицію державної влади щодо неоунійного руху, зокрема на Волині, де він мав чи не найбільшу кількість прихильників серед усіх східних воєводств Польщі. Взаємини представників цієї віросповідної спільноти та її очільників з органами місцевої адміністрації мали неоднозначний і нерідко варіативний характер. З одного боку, влада сприяла діяльності нової унійної церкви (особливо в перші роки існування відродженої Польської держави), розглядаючи її як один з інструментів інтеграційної політики на східних землях, а з іншого — стримувала активність руху в регіонах, де спостерігалось загострення взаємин між українцями та поляками на етнічному та соціальному ґрунті.

Мета статті — з'ясувати особливості державної політики щодо католицької церкви східного обряду в міжвоєнній Польщі. Неоунійний рух, зініційований Ватиканом у 1920—1930-х рр., найбільшого поширення набув на території Волинського воєводства. Завдання дослідження полягає в тому, щоб виявити причини руху, його соціальну базу, ідеологічні засади, політику місцевої влади щодо нової унійної церкви на Волині, проаналізувати вплив цієї політики на конфесійну ситуацію в регіоні.

На тлі важливих геополітичних змін в Європі, зумовлених Великою війною і крахом старих імперських систем, у т. ч. Російської, у Ватикані було визнано доцільним активізувати релігійно-просвітницьку та місіонерську діяльність костелу. Нову апостольську доктрину Ватикану папа Бенедикт XV виклав в енцикліці «*Maximum illud*» [15, с. 243]. Одним із найперспективніших напрямків католицького місіонерства визначалися терени колишньої Російської імперії, де ще в дореволюційні часи поширився рух за навернення «нез'єдиненого сходу» в лоно католицизму. Позаяк більшовицька влада в Росії була налаштована вороже до церкви як до інституції загалом, у Ватикані вирішили зосередитися на західноукраїнських і західнобілоруських землях, що увійшли до складу відродженої в 1918 р. Польської держави.

В основу католицької місіонерської діяльності на східних теренах Польщі було покладено проєкт навернення православного населення до Римо-католицької церкви, який отримав назву «унія східного обряду» або ж «неоунія»¹. Ініціатором нової місіонерської доктрини за погодженням з Папою Римським Пієм XI став католицький єпископ Янува-Підляського Генрик Пшездецький [14, с. 99]. Активне впровадження унії східного обряду у своїй дієцезії він розпочав у 1924 р. Наступного року неоунійний рух поширився на інші землі, у тому числі Західну Волинь, яка на підставі Ризького мирного договору 1921 р. увійшла до складу Польщі.

На відміну від римо-католицького духовенства, польська влада до нової віросповідної спільноти поставилася насторожено. Свою позицію польські урядові чинники пояснювали тим, що неоунійний рух може призвести до дестабілізації безпечної ситуації у східних воєводствах Польщі. Люблінський воєвода Станіс-

¹ В офіційних документах нова унійна церква мала назву «Костьол Католицький Східно-Слов'янського обряду» або «Римо-Католицький Костьол Східного обряду». Неофіційна назва — «неоунія» [8, с. 74—75].

лав Москалевський наголошував, що Польща може стати «полем для експерименту римської політики, яка хоче створити на землях Речі Посполитої плацдарм для своєї акції, що прагне охопити ширші терени Сходу і тому ніяк не пов'язаної ні з інтересами польського народу, ні з інтересами польської державності» [7, с. 222]. В уряді розглядали неюнію як «явище вкрай небажане, позаяк воно послаблює латинський обряд, що має виразно польський характер, на користь східного обряду, польський характер якого є умовним, і навіть проблематичним» [7, с. 222].

Вагомою причиною для критики неоунійної акції в Польщі був страх того, що нею опікуватиметься греко-католицьке духовенство з Галичини. Серед польського політикуму загалом існувала недовіра до Греко-католицької церкви, яку вважали «розсадником українського націоналізму»². Панувало переконання, що за посередництва унійного духовенства український національний рух міг поширитися за межі галицьких воєводств, на Волинь. Таким чином, польська влада вважала, що Ватикан нехтує польськими державними інтересами заради реалізації власної політики. Це створювало можливість потенційного конфлікту між церквою та державою в питанні поширення унії на східних землях. Певного компромісу з Ватиканом було досягнуто після підписання польсько-ватиканського Конкордату, що набув чинності 3 серпня 1925 р. Він, зокрема, забороняв уніатському духовенству духовно опікуватися вірними, котрі проживали поза адміністративних меж Галицької митрополії, тоді як католицькі біскупі користувалися правом пастирської опіки над вірянами всіх східних воєводств [16, с. 154—155].

Водночас у ставленні польських урядових кіл до неоунійного руху на теренах східних воєводств важливо враховувати ще одну важливу обставину. Вона була пов'язана з неврегульованим (у перші повоєнні роки) статусом Православної церкви в Польщі. До того ж більшість православного духовенства, включаючи вищих ієрархів церкви, були росіянами, вороже налаштованими щодо Польської держави [17, с. 262]. Той факт, що Московський патріарх довгий час відмовлявся визнати незалежність Православної церкви в Польщі під приводом її неканонічності, польський уряд розглядав як спробу Москви зберегти за собою можливість втручання у внутрішні справи країни [17, с. 272]. Особливо це стосувалося західноволинських земель, адже Волинська єпархія була найбільшою у складі Православної церкви в Польщі. Станом на 1925 р. на її території налічувалося 760 парафій, переважно українських за національним складом (для порівняння: до складу чотирьох інших православних єпархій у Польщі — Поліської, Віленської, Гродненської, Варшавсько-Холмської — входила 651 парафія) [18, с. 8]. Враховуючи ці обставини, уряд розглядав можливість використати неоунійний рух як один з інструментів дерусифікації Православної церкви на сході країни, послаблення її позицій у регіоні, де була найбільша кількість вірян православного віросповідання.

Перший неоунійний осередок з'явився на території Волинського воєводства у квітні 1925 р., коли про свій перехід у неоунію та підпорядкування Луцькому біс-

² Archiwum Akt Nowych w Warszawie (далі — AAN). Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (далі — MSW), Urząd Wojewódski Wołyński. Sygn. 1037. K. 4.

купу Адольфу Шельонжеку заявив настоятель Свято-Покровської церкви с. Озеро Луцького повіту Євсей Сльозко. Мешканці парафії поставилися до його закликів переходу в неоунію прохолодно. Переважна більшість православних вірян села відмовилася змінити віросповідання та визнала своїм настоятелем новопризначеного Волинською духовною консисторією священника Івана Танашевича³. Однак попередній настоятель не збирався залишати Озеро, маючи намір утворити тут неоунійну парафію. Матеріальну підтримку в цьому йому надала Луцька біскупська курія, зацікавлена в тому, щоби перша православна парафія перейшла в підпорядкування курії в Луцьку якнайшвидше. На цьому тлі між православними й католиками (уніатами) виник конфлікт, у якому обидві сторони сподівалися на підтримку місцевої влади. У цих умовах волинська воєводська адміністрація мала висловити своє ставлення до неоунійного руху, що набрав розмаху на теренах воєводства.

Перші кроки влади в напрямку офіційного визнання / невизнання неоунії як окремої конфесії були обнадійливими для православних вірян краю, адже волинський воєвода Александр Дембський, відповідно до існуючих у Польщі приписів щодо затвердження парафіяльного духовенства, дав згоду на призначення настоятелем Озерецької церкви Івана Танашевича. Водночас повітовий староста делегував в Озеро свого чиновника⁴, котрий, на переконання ієрархів Польської православної церкви, мав засвідчити неправомірність претензій «перельота», як у народі тоді називали священно-церковнослужителів, що змінювали з тих чи інших причин свою юрисдикцію. Понад те, луцький повітовий староста в супроводі начальника повітової команди поліції 9 червня 1925 р. особисто відвідав с. Озеро, взявши участь в урочистостях з нагоди відновлення у Свято-Покровській церкві православних богослужінь [19, с. 7—8].

Однак уже влітку того ж року позиція воєводи А. Дембського щодо конфлікту православних та уніатів у с. Озеро почала змінюватися на користь останніх. Передусім воєвода викликав до себе на розмову православного благочинного священника Павла Прокоповича, якого звинуватив у перевищенні своїх повноважень. Той взяв на себе відповідальність відкрити опечатаний одразу після від'їзду Є. Сльозка храм і забезпечити доступ до нього новопризначеного настоятеля⁵. Припускаємо, що воєвода вже тоді допускав теоретичну можливість передачі храму уніатам. Коли ж цього не сталося, А. Дембський почав відкрито сприяти Луцькій курії та особисто Є. Сльозку у справі будівництва в Озері уніатської каплиці, яку зводили на парафіяльній землі.

Спроби православних парафіян на чолі зі священником І. Танашевичем протидіяти намірам уніатів збудувати каплицю на території, що належала православній парафії, не принесли жодного успіху. На додаток, Є. Сльозко вдався до залякування місцевих мешканців, у чому дієву підтримку отримував від місцевого постерунка поліції. Він заявляв, що всі, хто чинитиме протидію його діяльності на

³ Державний архів Тернопільської області (далі — ДАТО). Ф. 148. Оп. 3. Спр. 39. Арк. 1.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

парафії, буде покараний владою. Ця агітація, очевидно, мала успіх, бо, як стверджував православний священник, «нагадувати йому (Є. Сльозку — *Авт.*) про протизаконність його дій православні не наважуються: неугодні йому селяни потрапляють під арешт і до з'ясування всіх обставин весь тягар відповідальності лягав саме на них»⁶. Попри протести православних парафіян, освячення уніатської каплиці в Озері таки відбулося. Це сталося 18 жовтня 1925 р. за участі волинського воєводи й повітового старости⁷.

Надалі прихильність місцевої влади до неоунійного руху в с. Озеро та діяльності Є. Сльозка щодо розбудови уніатської парафії на території села не викликала жодних сумнівів. Так, воєвода А. Дембський тривалий час ігнорував звернення місцевої православної громади щодо незаконного користування «перельотом» церковною землею, обіцяючи лише виділити частину парафіяльної землі с. Озеро православному причту⁸. Натомість 17 вересня 1925 р. воєвода звернувся до повітової земельної комісії з пропозицією виділити в Озері землю для потреб уніатської парафії⁹. Ще одним підтвердженням тиску воєводи на православну парафію с. Озеро стала його невмотивована відмова затвердити на посаді настоятеля місцевої церкви активного противника унії священника Гавриїла Коробчука, який невдовзі замінив І. Танашевича. Не на боці місцевого православного населення була й повітова влада. Так, луцький повітовий староста неодноразово відмовляв у дозволі на проведення в Озері сільського сходу, який мав затвердити рішення про будівництво в селі нового житла для православного священника¹⁰.

Такі дії органів місцевої влади викликали гостру критику з боку ієрархів Православної церкви в Польщі. Варшавський митрополит Діонісій (Валединський), який водночас керував і Волинською єпархією, ще в липні 1925 р. скаржився голові уряду та міністру віросповідань, що волинський воєвода толерує «незаконні дії уніата» (отця Є. Сльозка), хоча мав би захищати права Православної церкви, якщо такі порушуються, а також не реагує на звернення православних і навіть не відповідає на особисті листи самого митрополита. На думку предстоятеля Польської автокефальної православної церкви, причиною такого ставлення до православних було те, що більшість владців є католиками й захищають інтереси Римокатолицької церкви¹¹.

На початку 1926 р. до унійної церкви перейшов ще один парафіяльний священник Волинської єпархії — Олексій Пелипенко. Він був настоятелем церкви в с. Цегів Горохівського повіту. Оскільки в цьому селі діяло дві церкви, а ще дві — у приписних селах, воєвода А. Дембський ухвалив рішення про передачу одного з храмів у Цегові уніатам. Цей намір він висловив у клопотанні до Міністерства віро-

⁶ Там само. Арк. 25—26.

⁷ Там само. Арк. 41, 44.

⁸ Там само. Арк. 60—61.

⁹ AAN. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie (далі — MWR i OP). Sygn. 392. K. 357.

¹⁰ ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 39. Арк. 60—61.

¹¹ Там само. Оп. 2. Спр. 585. Арк. 21—23.

сповідань та публічної освіти від 7 квітня 1926 р. Одночасно воєвода звернувся з проханням до уряду виділити місцевим уніатам до 30 гектарів землі з державного фонду Горохівського повіту¹². Передбачаючи такий розвій подій, православна громада Цегова ще раніше вирішила розібрати старий храм і продати його іншій православній парафії. Але повітовий староста заборонив це робити, аргументуючи свої дії історичною цінністю будівлі¹³. Попри неодноразові твердження православних вірян про те, що і старий храм, і новий належать їм, представники влади доводили, що на це немає жодних підстав.

Заручившись підтримкою місцевих органів влади, обидва «перельоти» — Є. Сльозко й О. Пелипенко — розпочали активну душпастирську діяльність. Зокрема, вони вдалися до масових вінчань осіб, які з тих чи інших причин (правового чи канонічного характеру) не мали права брати шлюб (одружені, малолітні, а також чоловіки призовного віку, які не мали відповідного дозволу від Повітової команди поповнення військових частин). Оскільки православні священники не наважувалися здійснювати таїнство вінчання щодо таких осіб, а уніати це робили масово, така практика сприймалася як своєрідна уніатська місія, покликана схилити молодь до єднання з костелом.

Православне духовенство скаржилося на такі дії уніатських священників воєводі та повітовим старостам, але останні, обіцяючи не допускати надалі незаконних вінчань, продовжували закривати на цю практику очі. Таку саму позицію займали й органи державної поліції. Наприклад, у Дружкопільському постерунку поліції в 1926 р., після неодноразових скарг православного духовенства, з «перельота» О. Пелипенка взяли обіцянку надалі не вінчати тих, хто не мав на це права, але той не припинив своєї практики. Жодним чином місцева поліція на ці дії священника не реагувала¹⁴.

Одразу після появи першого неоунійного осередку на Волині, місцевий воєвода пояснював свою підтримку намірів частини селян с. Озеро утворити тут неоунійну парафію бажанням не допустити у воєводстві релігійного протистояння: «Діяльність Сльозка [...] покладає на владу обов'язок знайти такий вихід із ситуації, який створив би як для православних, так і для прихильників східно-слов'янського руху можливість і умови для їх мирного співіснування»¹⁵. Насправді ж дуже швидко стало очевидно, що сусідство православних та уніатів у межах однієї парафії, особливо їх обопільні претензії на церковне майно, були лише фактором дестабілізації села, загрожували громадській безпеці.

Отримавши такий досвід, воєводська, а за нею і повітова влада, змінили підхід до розв'язання міжконфесійних проблем на підпорядкованих їм теренах — тепер вони намагалися не допускати одночасного існування в межах одного села православної та уніатської парафій. На думку владців, це усунуло б причини протистояння православних і уніатів у питанні володіння церковним майном (храм, клірове

¹² AAN. MWR i OP. Sygn. 392. K. 62.

¹³ ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 1472. Арк. 24.

¹⁴ Там само. Оп. 2. Спр. 120. Арк. 7.

¹⁵ AAN. MWR i OP. Sygn. 392. K. 357.

житло) та церковною землею. Такий підхід місцева влада намагалася втілювати в життя в тих парафіях, де неоунійні осередки з'явилися впродовж 1927—1928 рр. Ідеться, зокрема, про села Крутнів Кременецького повіту, Дубечне й Краска Ковельського повіту та Жабче Луцького повіту.

Випадково чи ні, але в усіх указаних селах, на переконання влади, залишитися мала тільки уніатська парафія. Таку позицію влада аргументувала тим, що більшість мешканців цих сіл висловили бажання перейти в унію. Численні апеляції православного духовенства, у яких доводилася неправдивість такої інформації, до уваги не бралися. Аби не затягувати конфлікт, цивільна адміністрація намагалася розв'язувати питання якомога швидше. Так, у с. Краска Ковельського повіту уніати вперше з'явилися у травні 1928 р., а вже 8 червня того ж року перший «санаційний» на Волині воєвода Владислав Мех звернувся до Міністерства віросповідань з проханням видати хоча б тимчасове розпорядження, яке б врегулювало суперечку православних і уніатів за майно місцевої церкви. До часу остаточного розв'язання питання про приналежність храму тій чи іншій конфесії, воєвода пропонував передати ключі від нього тій віросповідній громаді, яка складала у Красці більшість (тобто уніатам)¹⁶. Про те, що значна частина мешканців села перейшла в унію воєводі В. Меху стало відомо з доповідної записки ковельського повітового старости. Місцевому православному священнику останній радив зайняти вичікувальну позицію, менше їздити у Краску та «не заводити неприємні для уніатів розмови, оскільки це їх розпалює»¹⁷.

Водночас у справі вирішення релігійних суперечок між православними й уніатами місцева воєводська адміністрація вимагала від старост надзвичайної обережності й такту. Так, в інструкції воєводи В. Мехи до повітових старост від 18 липня 1927 р. зазначалося: «Засаднича теза у розв'язанні цього питання — дотримання закону, об'єктивності й невторчання в релігійні конфлікти; адміністративні органи не можуть подавати навіть натяку на сприяння або тим більше підтримку на користь того чи того віровизнання; не можна допускати ситуації, коли створюється враження, що вона (адміністрація — *Авт.*) поборює православ'я на користь унії або ж, навпаки, підтримує православну церкву на противагу католицькій»¹⁸.

Попри це, влада в той чи інший спосіб заохочувала православних священників залишати села з наявними уніатськими осередками й радила Волинській духовній консисторії приєднувати місцеве православне населення до сусідньої парафії. Саме в такий спосіб припинити міжконфесійні суперечки в с. Дубечне пропонував ковельський повітовий староста новому волинському воєводі Генрику Юзевському¹⁹ в 1928 р.: «Вважаю, що влада не може закривати очі чи споглядати з релігійною толерантністю на стан справ у Дубечному, бо це може зашкодити Польщі

¹⁶ Ibid. К. 388—389.

¹⁷ ДАТО. Ф. 148. Оп. 3. Спр. 44. Арк. 23—24.

¹⁸ AAN. MSW, Wydział narodowościowy. Sygn. 1077. К. 4.

¹⁹ Юзевський Г., волинський воєвода в 1928—1938 рр. Його призначення стало уособленням політики санаційних урядів Польщі щодо розв'язання української проблеми на регіональному рівні. Стратегічною метою «волинської програми», яку реалізовував Г. Юзевський, була глибока інтеграція краю до складу II Речіпосполитої. Досягнення цієї мети передба-

й стати шкідництвом політичного характеру. Єдиним виходом із ситуації вважаю створення православної парафії не в Дубечному, а в найближчій околиці, до якої увійшли б місцеві православні парафіяни, а влада має надати матеріальну допомогу на будівництво православної церкви в новій парафії»²⁰. Не дивно, що уповноважений Волинської духовної консисторії протоієрей Іпатій Червінський так і не зміг отримати від Ковельського староства необхідної йому для пред'явлення в судові органи довідки про те, що в с. Дубечне існує зареєстрована православна парафія зі священником і псаломщиком²¹. Коли новопризначений у Дубечне парафіяльний священник Віталій Сагайдаківський потрапив на аудієнцію до ковельського повітового староства, той поставив йому вимогу — негайно залишити село й перейти на іншу парафію. У разі відмови погрожував застосувати примус²².

Якщо в Дубечному влада лише погрожувала ліквідувати парафію, то в с. Крутнів Кременецького повіту воевода своїм розпорядженням від 23 липня 1928 р. закрити її. Жодних правових підстав для цього воеводська адміністрація не мала. Парафію було ліквідовано одразу після того, як стало відомо про наміри консисторії приєднати Крутнів до парафії в с. Лопушне. Одночасно кременецький староста видав припис місцевому священнику залишити Крутнів. У листі до митрополита Діонісія православні мешканці села, яких тут була переважна більшість, скаржилися: «Останнє розпорядження пана волинського воеводи показує упередженість світської влади щодо нас — православних, бо стосовно кс. Селецького (йдеться про місцевого уніатського священника Ю. Селецького — *Авт.*) схожого розпорядження немає, він спокійно сидить собі на парафії і продовжує свавілля»²³.

Таке рішення місцевої адміністрації обурило духовну владу. 18 серпня 1928 р. Волинська духовна консисторія виступила із заявою: «Довести до відома Кременецького староства, що звільнення й переміщення священників може відбуватися не інакше як із дозволу Блаженнішого Владики Митрополита, а тому настоятель не в праві виконувати розпорядження староства, консисторія ж не має підстав спонукати його до цього»²⁴. Керівництво консисторії звернулося до кременецького староства з проханням роз'яснити, чим було спричинене його рішення про переміщення священника й чому староство, ігноруючи єпархіальну владу, визнало можливим видавати такі розпорядження? Щоправда, це звернення Волинської консисторії Кременецьке староство проігнорувало. Водночас, після особистої розмови зі старостою, член консисторії протоієрей Михайло Яковлев з'ясував, що Крутнівська парафія в реєстрі релігійних громад як православна не зазначена²⁵. І це при тому,

чало низку заходів, реалізація яких радикально змінила б характер польсько-українських взаємин на Волині. Їх суттю мала стати співпраця представників обох національностей в усіх сферах політичного, економічного та культурно-освітнього життя [17, с. 139—145].

²⁰ AAN. MWR i OP. Sygn. 392. K. 258.

²¹ ДАТО. Ф. 148. Оп. 2. Спр. 554. Арк. 6, 131.

²² Там само. Арк. 250.

²³ Там само. Оп. 3. Спр. 52. Арк. 206—207.

²⁴ Там само. Арк. 211.

²⁵ Там само. Арк. 219.

що «перельот» Юстин Селецький стрімко втрачав підтримку місцевих парафіян і вже до кінця 1928 р. унійна церква у Крутневі припинила своє існування. Сам Ю. Селецький невдовзі змушений був виїхати з села.

Можливо, саме такий стрімкий розвій подій у Крутнівській уніатській парафії змусив воєводу Г. Юзевського задуматися над доцільністю відкриття нової уніатської парафії в с. Жабче Луцького повіту. Як і в багатьох інших волинських селах, там неоунійний рух став наслідком не якихось «догматичних прозрінь» пастви, а насамперед матеріальних непорозумінь з місцевим священником, що аж ніяк не могло вважатися надійною духовною опорою для конвертитства. 8 жовтня 1928 р. волинський воєвода звернувся до міністра віросповідань із листом, у якому зауважив, що «створення парафії східнослов'янського обряду в Жабчі вважаємо за передчасне, з огляду на нестабільність релігійних уподобань місцевої людності та постійну зміну чисельності послідовників цього обряду»²⁶. Врешті, влада вирішила за доцільне опечатати парафіяльний храм до рішення суду, що й було зроблено.

У лютому 1929 р. саме в с. Жабче сталися події, які набули загальнопольського резонансу й багато в чому визначили подальше ставлення влади до неоунійного руху на Волині та загалом у Польщі. Після невдалих спроб повернути місцевий храм законним шляхом, близько 150 православних селян на чолі зі згаданим священником В. Сагайдаківським увійшли до нього й забарикадувалися там зсередини. У холодному, неопалюваному приміщенні вони перебували майже тиждень. Врешті поліціянтам силою вдалося потрапити до храму, змусивши знесилених православних вірян залишити його.

Знову влада постала перед нелегким вибором — кому тепер має належати храм, який повторно опечатали. До прикладу, луцький повітовий староста, котрий під час акції православних у Жабче неодноразово приїздив туди на перемовини, наполягав на тому, що «найменші поступки послаблять авторитет влади й створять прецедент здобуття для себе тих чи інших преференцій шляхом непокори»²⁷. Ще раніше, коли В. Сагайдаківського щойно призначили настоятелем храму в с. Жабче, цей же староста відкрито заявив останньому, що він, як і воєвода, не визнає жодної православної парафії в Жабчому, а митрополит Діонісій чинить «глупства», надсилаючи сюди священників. Отцю Віталію він порадив негайно залишити село, якщо не хоче конфлікту з владою [20, с. 14].

Але долю храму в с. Жабче вирішив не староста, а особисто президент Польщі Ігнацій Мосцицький, на прийом до якого на початку жовтня 1929 р. вдалося потрапити представникам православної громади села. Одразу після його розмови з уповноваженими громади, серед яких був і священник В. Сагайдаківський, було видано розпорядження повернути храм православним вірянам [21, с. 66—67]. З огляду на це, дещо сумнівними видаються твердження Г. Юзевського, котрий у своїх спогадах стверджував, що долю храму вирішив саме він: «Це був один із найважливіших моментів у моєму врядуванні, — писав воєвода. — Я відповідав за все. Мені належала ініціатива. Всі чекали на моє рішення» [6, с. 70].

²⁶ AAN. MWR i OP. Sygn. 472. K. 373.

²⁷ Державний архів Волинської області (далі — ДАВО). Ф. 36. Оп. 13а. Спр. 342. Арк. 104.

Водночас відомо, що «волинська програма» Г. Юзевського передбачала радикальну перебудову українсько-польських взаємин у краї та була зорієнтована на мирне співіснування українців і поляків. А отже очільник воєводської адміністрації не був зацікавлений у нових конфліктах (у т. ч. на релігійному ґрунті) на підпорядкованих йому теренах. Його особисте ставлення до неоунійного руху на Волині, цілком вірогідно, відповідало тим оцінкам, які давали «перельотам» православні українці. Адже першими священниками нової унійної церкви були найчастіше особи, позбавлені високих моральних чеснот. Перехід в унію цих осіб нерідко ставав наслідком їх власного бажання отримати вигідніше джерело прибутків чи свідомого наміру уникнути покарання та відсторонення від парафії за ті чи інші негідні вчинки. Наприклад, луцький повітовий староста стверджував, що коли настоятелем неоунійної парафії в с. Жабче був отець О. Пелипенко, то багато уніатів повернулося до православ'я, бо «він поводився, як не личить пастирю»²⁸.

Схожі оцінки лунали й з вуст інших представників місцевої влади. Так, у травні 1927 р. горохівський повітовий староста скаржився волинському воєводі, що агітація уніатів загострює релігійну ситуацію та породжує нові складні проблеми. Така пропаганда, переконував староста, може призвести до наслідків, про які католицький клір не задумується, оскільки не звертає увагу на методи пропаганди й осіб, залучених до неї. Староста розцінював їх діяльність як «шкідливу й дуже небезпечну»²⁹. У 1929 р. дубенський повітовий староста зазначав, що «пропаганда унії на теренах, де вона не має ідейного підґрунтя, [...] діяльність таких аморальних постатей, як Пелипенко, Грош та інші, є небажаною»³⁰. Ковельський повітовий староста в 1930 р., даючи оцінку уніатському кліру с. Дубечне, називав їх «кримінальними типами», а неоунію загалом — «шкідливою акцією Ватикану» [21, с. 77].

Тож, наприкінці 1920-х — на початку 1930-х рр. воєводська й повітова влада, не втручаючись у діяльність тих неоунійних осередків на Волині, які виникли раніше, досить обережно ставилася до організації нових уніатських парафій. Їх до 1939 р. на території воєводства утворилося ще близько десятка. На користь цієї думки свідчить те, що в жодній з нових парафій влада не дозволила передати уніатам православні храми. Зауважимо, що такі спроби робилися, зокрема в с. Тутовичі Сарненського повіту, селах М'ятин і Застав'я Рівненського повіту та с. Гаї-Лев'ятинські Дубенського повіту. У цих населених пунктах уніати на короткий час захоплювали храми, але згодом під тиском цивільної та судової влади змушені були їх залишати. У 1933 р. рішенням воєводи православним було передано церкву в с. Тутовичі. Це викликало обурення католицької громади. Часопис єзуїтів східного обряду «Oriens» назвав такий крок недоцільним, бо майже всі селяни, крім кількох родин, тут перейшли в унію [22, с. 188]. Отримали відмову й уніати с. М'ятин, які також вимагали від влади передати їм

²⁸ ДАВО. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 983. Арк. 45.

²⁹ AAN. MWR i OP. Sygn. 392. K. 395—396.

³⁰ ДАВО. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 983. Арк. 54.

у власність місцеву православну церкву. Свою позицію воєводська адміністрація аргументувала тим, що законодавство визначало єдиним власником церкви православну громаду³¹.

Заборон для проведення уніатами богослужінь просто неба, у громадських чи приватних помешканнях влада не видавала. Однак виникнення нових уніатських осередків не заохочувалося. У 1932 р. рівненський повітовий староста доповідав Г. Юзевському, що «подальша агітація в селі Застав'я становить загрозу для безпеки й з політичних поглядів є небажаною»³². Волинський воєвода з цим цілком погоджувався, вважаючи, що унія «перетворюється на деструктивний і небажаний політичний чинник на теренах Волині, який значною мірою підриває діяльність адміністративної влади на шляху до консолідації взаємин» [6, с. 70].

Єдиним на Волині місцем у 1930-х рр., де більш-менш тривалий час храм залишався опечатаним, було с. Гаї-Лев'ятинські. Тут у 1934 р. виникла остання на Волині сільська неоунійна парафія. З огляду на можливе загострення міжконфесійного протистояння, дозвіл на відкриття храму в цьому селі влада довгий час не давала, хоча про це клопоталися обидві сторони. Утім, у листі до Міністерства віросповідань і публічної освіти Г. Юзевський дав чітко зрозуміти, що він виступає за передачу церкви православним. Невдовзі воєвода особисто звернувся до керуючого Волинською єпархією архієпископа Олексія (Громадського) з проханням призначити до цієї парафії священника, який «своїм тактом спричинив би до цілковитої ліквідації пропаганди унії»³³. Таке нетипове звернення представника державної влади до православного архієрея підкреслювало ставлення місцевої адміністрації до перспектив розповсюдження неоунії. Зауважимо, що в 1930-х рр. кількість конфліктів між православними та уніатами на Волині значно зменшилася.

Разючі зміни у ставленні місцевої влади на Волині до поширення неоунійного руху були наслідком не лише погіршення безпекової ситуації у зв'язку з наростанням міжконфесійної ворожнечі. Важливим фактором втрати уніатами підтримки з боку влади було й прагнення Греко-католицької церкви перебрати керівництво неоунійною акцією на себе. Відомо, що частина неоунійного духовенства Волині, формально підпорядковуючись Луцькому католицькому біскупу, тяжіла до греко-католицького духовного центру у Львові. Предстоятель УГКЦ і Митрополит Галицький Андрей Шептицький час від часу субсидував окремі уніатські парафії Волині, особливо ті, що були створені для вихідців із Галичини³⁴. Тісні контакти з митрополитом А. Шептицьким підтримував рукопокладений у 1931 р. на єпископа для уніатів східного обряду Польщі Микола Чарнецький, котрий сам був галичанином зі Станіславщини. Воєвода Г. Юзевський кваліфікував усе це як «нову форму керованої А. Шептицьким безкомпромісної української націоналістичної агресії Львова» [17, с. 302]. Проникнення галицького духовенства на Волинь порушувало умовний «сокальський кордон» і приховувало в собі, на думку поль-

³¹ Там само. Спр. 1853. Арк. 51.

³² Там само. Арк. 11.

³³ ААН. МВР і ОР. Sygn. 392. К. 285.

³⁴ ДАВО. Ф. 46. Оп. 9. Спр. 1853. Арк. 98.

ських владців, небезпеку поширення тут українського націоналізму з Галичини, тоді як польська рація стану вимагала тіснішого єднання Волині з Польщею.

Характерним для 1930-х рр. явищем було те, що спорудження уніатами власних каплиць у селах, де створювались їхні парафії, майже припинилося. Це можна пояснити тим, що матеріальна підтримка з боку місцевої влади нових унійних осередків була мізерною. Якщо у другій половині 1920-х рр. там, де уніатам не вдалося перебрати у свою власність місцевий храм, влада допомагала їм збудувати власний молитовний будинок (крім Озера, так сталося, наприклад, у Жабче), то тепер вірянам нового обряду важко було отримати дозвіл на будівництво навіть каплиці (це при тому, що вона зводилася власним коштом і на землі, на яку не претендувала місцева православна громада). Уніатський священник-місіонер Роман Бахталовський згадував про це так: «Громада, яка хотіла споруджувати свій храм, через руки душпастиря вносила подання до староства: вказувала місце закупленої площі й подавала (досить дорогий) план будівлі. Воеводська комісія мала перевірити відповідність того місця, чи достатній відступ від дороги й будівель, а опісля розглядала сам проєкт. Якщо мова йшла про костел польської колонії, можна було починати будову ще до того моменту, поки згаданий урядовий інженер побачить план. Коли греко-католицький священник за великі гроші придбав землю і підготував план, ці документи роками зберігалися в канцелярії воєводства, потім приходила відповідь: план не годиться, бо, наприклад, “не такі вікна” і т. п. Готувався інший план, і так без кінця. Те саме відбувалося і в новоуніатських громадах. Священники й далі мусіли служити по хатах» [23, с. 96].

Через відсутність необхідних дозволів затягувалося будівництво каплиці в с. Тутовичі, а в с. М'ятин з цієї ж причини влада не дозволяла відкрити вже збудовану каплицю. У цьому ж селі розпорядженням повітового старости поліція припинила будівництво будинку, оскільки на це також не було відповідного дозволу³⁵. Уніатам с. Застав'я відмовлено в отриманні земельної ділянки через відсутність вільних площ, що в умовах сільської місцевості видається малоюмовірним³⁶.

Аби уникнути цих та інших схожих проблем, нерідко уніати будували свої культові споруди як звичайні житлові будинки. Так, зокрема, сталося в с. Гнійне Володимирського повіту. Однак повітова влада, дізнавшись про відкриття в одному з будинків каплиці, будівля якої за документами споруджувалася як приватне житло, оштрафувала господаря та опечатала приміщення. Дозвіл на функціонування у Гнійному каплиці було отримано лише після втручання Ватикану [23, с. 97].

Зауважимо також і те, що в 1930-х рр. уніати повністю припинили поширену раніше практику вінчань під час укладення незаконних шлюбів. Це сталося після того, як наприкінці 1920-х — на початку 1930-х рр. трьох уніатських священників-«перельотів» влада притягнула до суду.

Не дивно, що в 1930-х рр. католицька преса висловлювала своє обурення тим, що влада чинить перепони уніатам і штучно підтримує православ'я навіть там, де його прихильників нібито вже не було чи залишилося зовсім мало. Саме тому в

³⁵ Там само. Арк. 41.

³⁶ Там само. Арк. 35.

уніатському середовищі Православну церкву почали називати «урядовою», аргументуючи таке доволі абсурдне твердження тим, що вона користується підтримкою уряду³⁷. Найцікавішим є те, що це було пряме калькування волинських і галицьких друкованих видань, які у другій половині 1920-х рр. так само безпідставно називали «урядовою» неоунійну церкву.

Отже, неоунійний рух на території міжвоєнної Польщі був складним і багатовимірним явищем. Діяльність Римо-католицької церкви, яка стала ініціатором цієї акції, була спрямована на запровадження серед православних вірян східних регіонів держави « нової унії » у формі католицизму східного обряду. У перспективі ця політика мала призвести до трансформації конфесійної структури регіону шляхом переходу частини православних у католицьку віру.

Водночас держава розглядала цей рух як засіб реалізації ширшої національно-конфесійної політики, покликаної послабити вплив Православної церкви, яка часто асоціювалася з російською імперською спадщиною, а також сприяти поступовій інтеграції православного українського населення до польського державного й культурного простору.

Політика польської влади щодо церкви східного обряду поєднувала як елементи підтримки, так і тиску з метою використання релігійного чинника в політичних інтересах держави. Підтримка владою неоунійних парафій пов'язувалася з її прагненням сформувати серед православних українців лояльну до польської держави етноконфесійну групу, у релігійних практиках якої поєднувався б східний обряд та визнання авторитету Римо-католицької церкви. Особлива роль у цьому процесі відводилася державній адміністрації Волинського воєводства, а також повітовим органам влади, які на початкових етапах нерідко сприяли створенню неоунійних парафій на підпорядкованих їм теренах.

Однак ставлення уряду до неоунійного руху не було послідовним і залежало від зміни політичної ситуації в державі. Так, після приходу до влади « санації » національна політика держави зазнала істотних коригувань. Її метою стало формування лояльного відношення різних етнічних і релігійних груп до польської державності. Уособленням нової політики влади на місцях стало призначення на посаду волинського воєводи Г. Юзевського, котрий упродовж десяти років (1928—1938 рр.) реалізовував « волинський експеримент ». Його політика характеризувалася відносною обережністю в питаннях міжконфесійних відносин, толерантним ставленням до представників різних релігійних спільнот, у т. ч. православних. У цьому контексті неоунійний рух перетворювався на деструктивний фактор, який вів до загострення міжконфесійного протистояння на території краю. Негативне сприйняття неоунії адміністрацією Г. Юзевського пояснювалось і тим, що в майбутньому вона могла призвести до легалізації Греко-католицької церкви на Волині, діяльність якої воєвода розглядав як один із проявів « націоналістичного галицького руху ».

Насамкінець зазначимо, що попри активну місіонерську діяльність Римо-католицької церкви й певну підтримку нової конфесії з боку влади, неоунія не стала

³⁷ ДАТО. Ф. 148. Оп. 5. Спр. 181. Арк. 5—6, 29—30.

масовим рухом. Населення Волинського воєводства сприймало його як штучний і політично мотивований. Окрім того, поширення неоунійного руху на території краю стримувалось обережною позицією самої держави, яка не завжди була готова до відкритого протистояння з православною спільнотою. Як наслідок, неоунія залишилася переважно локальним явищем, а сам рух мав обмежений вплив на релігійну ситуацію у Волинському воєводстві.

Перспективним напрямом подальшого наукового дослідження проблеми може стати поглиблене вивчення локальних особливостей неоунійного руху на рівні окремих повітів, парафій і конкретних громад Волинського воєводства. Недостатньо дослідженою залишається соціальна база прихильників і противників неоунії. Важливим є порівняння характеру, масштабів і наслідків неоунійного руху на Волині з аналогічними явищами в інших регіонах II Речіпосполитої (Поліське, Люблінське воєводства). Це дозволить чіткіше окреслити специфіку руху на загальнодержавному та регіональному рівнях.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

1. Istoriiia religii v Ukraini: u 10-ty t. T. 9. Relihiia i Tserkva v istorii ukrainskoi diaspori. Kyiv, 2012 [in Ukrainian].
[Історія релігії в Україні: у 10-ти т. Т. 9. Релігія і Церква в історії української діаспори / За ред. проф. А. Колодного. Київ, 2012. 906 с.].
2. Popek, L. Diecezja łucka w okresie międzywojennym i podczas II wojny światowej (1918—1944). *Polacy i Kościół rzymskokatolicki na Wołyniu w latach 1918—1997*. Lublin, 1999. 23-47 [in Polish].
3. Kłoczowski, J., Millerowa, L. & Skarbek, J. Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce. Kraków, 1986. 470 s. [in Polish].
4. Mróz, M. Katolicyzm na pograniczu: Kościół Katolicki wobec kwestii ukraińskiej i białoruskiej w Polsce w latach 1988—1926. Toruń, 2001. 311 s. [in Polish].
5. Zieliński, Z. Polska dwudziestego wieku: kościół-naród-mniejszości. Lublin, 1998. 200 s. [in Polish].
6. Kramar, Yu. Problema neounii na Volyni u mizhvoienynyj period. *Naukovyi visnyk VDU. Istorychni nauky*. 1998. 1: 68-73 [in Ukrainian].
[Крамар Ю. Проблема неоунії на Волині у міжвоєнний період. *Науковий вісник ВДУ. Історичні науки*. 1998. Вип. 1. С. 68—73].
7. Skakun, R. "Nova uniiia" u Druhii Rechi Pospolytii (1924—1939). *Kovcheh. Naukovyi zbirnyk z tserkovnoi istorii*. 2007. 5: 204-247 [in Ukrainian].
[Скакун Р. «Нова унія» у Другій Речі Посполитій (1924—1939). *Ковчег. Науковий збірник з церковної історії*. 2007. Число 5. С. 204—247].
8. Stokolos, N. Neouniia yak eksperyment skhidnoi polityky Vatykanu v Polschi (1923—1939 rr.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 1999. 4: 74-89 [in Ukrainian].
[Стоколос Н. Неоунія як експеримент східної політики Ватикану в Польщі (1923—1939 рр.). *Український історичний журнал*. 1999. № 4. С. 74—89].
9. Fedchuk, O., prot. Neouniia na Volyni. Kharkiv, 2022 [in Ukrainian].
[Федчук О., прот. Неоунія на Волині. Харків, 2022. 488 с.].
10. Papierzyńska-Turek, M. Akcja neounijna i kontrowersje wokół rozumienia polskiej racji stanu. *Między tradycją a rzeczywistością. Państwo wobec prawosławia 1918—1939*. Warszawa, 1989. 404-441 [in Polish].

11. Rzemieniuk, F. Kościół katolicki obrządku bizantyjsko-słowiańskiego. Neounia. Lublin, 1999. 372 s. [in Polish].
12. Szczepaniak, J. Polskie władze państwowe wobec akcji neounijnej w latach 1918—1939. *Charisteria Titi Górski oblata. Studia i rozprawy ofiarowane profesorowi Tytusowi Górskiemu*. Kraków, 2003. 241-254 [in Polish].
13. Śleszyński, W. Kościół katolicki obrządku bizantyjsko-słowiańskiego (neounia) na ziemiach północnowschodnich II Rzeczypospolitej. *Małe miasta: religie*. Lublin, 2006. 469-478 [in Polish].
14. Tłomacki, A. Kościół rzymsko-katolicki obrządku bizantyjsko-słowiańskiego (kościół neounicki) na południowo-wschodnim Podlasiu w latach 1924—1947. *Radzyński Rocznik Humanistyczny*. 2007. 5: 96-130 [in Polish].
15. Bureha, V. Istorii ta bohoslov'ia Katolytskoi Tserkvy. Kyiv, 2021 [in Ukrainian]. [Бурега В. Історія та богослов'я Католицької Церкви. Київ, 2021. 562 с.].
16. Pylypiv, I. Pravovyi status Hreko-katolytskoi tserkvy v Druhii Rechi Pospolytii (1925—1939 rr.). *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia. Zbirnyk naukovykh prats*. 2013. 34: 154-155 [in Ukrainian]. [Пилипів І. Правовий статус Греко-католицької церкви в Другій Речі Посполитій (1925—1939 рр.). *Ефективність державного управління. Збірник наукових праць*. 2013. Вип. 34. С. 154—155].
17. Kramar, Yu. Zakhidna Volyn 1921—1939 rr.: natsionalno-kulturne ta relihiine zhyttia. Lutsk, 2015 [in Ukrainian]. [Крамар Ю. Західна Волинь 1921—1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя. Луцьк, 2015. 404 с.].
18. Vlasovskiy, I. Narys istorii Ukrainiskoi Pravoslavnoi Tserkvy. V 4 t. T. 4. XX st. Ch. 2. Kyiv, 1998 [in Ukrainian]. [Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви. В 4 т. Т. 4. XX ст. Ч. 2. Київ, 1998. 415 с.].
19. Dukhovnoe torzhestvo v sele Ozere. *Vestnik Pravoslavnoy Mitropolii v Polshe*. 1925. 12: 7-8 [in Russian]. [Духовное торжество в селе Озере. *Вестник Православной Митрополии в Польше*. 1925. № 12. С. 7—8].
20. Fedchuk, O. Zhabchenska trahediia (z istorii neounii na Volyni). Lutsk, 2015 [in Ukrainian]. [Федчук О. Жабченська трагедія (з історії неоунії на Волині). Луцьк, 2015. 80 с.].
21. Sahaidakivskiy, V. Pravdy ne vtopytu: spohady z 50-richchia pastyrstva. 1927—1977. Toronto, 1977 [in Ukrainian]. [Сагайдаківський В. Правди не втопити: спогади з 50-річчя пастирства. 1927—1977. Торонто, 1977. 362 с.].
22. Wiadomości i notatki. *Oriens*. 1933. 6: 188 [in Polish].
23. Bakhtalovskiy, R. Apostol ziedynennia nashykh chasiv. Lviv, 2001 [in Ukrainian]. [Бахталовський Р. Апостол з'єдинення наших часів. Львів, 2001. 106 с.].

Надійшла / Received 07.05.2026

Прийнята до друку / Accepted for publication 23.06.2026

Yurii KRAMAR

Doctor of Historical Sciences, Professor, Professor of the Department of World History,
Lesia Ukrainka Volyn National University (Lutsk, Ukraine)

Kramar.Yuriy@vnu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-5711-3634>

Oleksandr FEDCHUK

Candidate of Historical Science, Doctoral student,

Lesia Ukrainka Volyn National University (Lutsk, Ukraine)

Scientific Division Vice-Rector, Volyn Orthodox Theological Seminary

ol_fedchuk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-8494-9066>

GOVERNMENT POLICY TOWARDS THE CATHOLIC
CHURCH OF THE EASTERN RITE IN INTERWAR POLAND
(BASED ON MATERIALS FROM THE VOLYN VOIVODSHIP)

The purpose of this article is to identify the peculiarities of state policy towards the Eastern Rite Catholic Church in interwar Poland. **The research methodology** is based on the use of general scientific (analysis, synthesis, comparison, generalization) and special historical research methods (problem-chronological, comparative-historical, historical-genetic). **The scientific novelty** lies in an attempt to comprehensively analyse the policies of the Second Polish Republic regarding the neo-unionist movement in the Volhynia Voivodeship. The archival materials used in the publication allow for a more in-depth reconstruction of the mechanism of interaction between the authorities (central and local), the Roman Catholic Church, and neo-unionist structures at the regional level. **Conclusions.** Several Ukrainian and Polish scholars devoted their works to the study of the neo-union movement in interwar Poland. The problem of relations between the Polish authorities and the Roman Catholic Church in the spread of neo-union in certain eastern provinces remains understudied. One of the activities of the Roman Catholic Church in the interwar period was the introduction of a “new union” in the form of Eastern Rite Catholicism among Orthodox believers in the state’s eastern regions. The attitude of the authorities towards the Neo-Union, particularly in the Volhynian province, was ambiguous and often varied. On the one hand, the authorities promoted the activities of the Neo-Union Church (especially in the early years of the reborn Polish state), viewing it as one of the instruments of integration policy in the eastern territories, while on the other hand, they restrained the movement’s activity in regions where, in the late 1920s, there was an escalation of ethnic and social tensions between Ukrainians and Poles, particularly in Volhynia. The government’s policy toward the neo-union movement also depended on changes in the political situation in the country. Thus, during the reign of Volhynian Voivode H. Yuzhevsky, who implemented a policy of Polish-Ukrainian rapprochement in Volhynia, the neo-union movement was seen as a destructive factor that led to an exacerbation of interfaith confrontation in the region and a deterioration of the security situation on the eastern borders of the state. Neo-Unionism in the interwar period did not enjoy widespread support among the population of the Volhynian Voivodeship and remained a predominantly local phenomenon. Promising areas for further research on this issue include an in-depth study of the local characteristics of the neo-union movement at the level of individual counties, parishes, and specific communities, research on the social base of supporters and opponents of the neo-union, and a comparative analysis of similar religious processes in the provinces of Poland neighbouring Volhynia.

Keywords: *Polish state, confessional policy, the Roman Catholic Church, neo-union, Volhynia Province, voivode.*